

Ponovno o historijskom značenju zrinsko-frankopanske urote

Dr. Nada Klaić

Kad sam prije tri godine napisala članak pod gornjim naslovom¹, bila mi je osnovna težnja da u diskusiji koja se u posljednje vrijeme ponovno povela o značenju urote upozorim na neke momente, koji su se — iako bitni — ispuštali iz vida. Smatrala sam tada, a smatram i danas, da pitanje ocjene urote nije politički, nego naučni problem. Prema tome mislim da se zadaća historičara ne može ni danas svesti na vulgarizacije u bilo kojem smislu. Ta dovoljno je bilo »naj« ocjena, dovoljno »izdajstva« i »herojstva«. Takve krajnje negativne ili pozitivne ocjene nemaju ništa zajedničko s urotnicima, već su odraz težnji, koncepcija ili političkih naziranja historičara. Tko je htio učiniti urotnike »nadnaravnim« ljudima, govorio je o njihovoj *herojskoj borbi zajedno s narodom protiv Nijemaca*, dok su naprotiv protivnici kulta urotnika s naročitim zadovoljstvom upućivali na tragično međusobno optuživanje urotnika ili »izdajica naroda« u istražnom zatvoru. Iako je »nagli preokret političke situacije poslije rata omogućio da se napuste dotadašnje ocjene... utrli su putovi priječili da se to doista i izvrši«.² Zbog toga, nažalost, literatura i poslije oslobođenja nosi uglavnom pečat subjektivnih težnji pisaca.

Budući da su se ocjene urote stvarale na osnovu pozitivnog ili negativnog odgovora na pitanje da li su urotnici stajali *uz narod ili protiv njega ili protiv Nijemaca, a uz hrvatski narod* — ja sam u gore spomenutom prilogu, nastavljajući na rezultate B. Grafenauera ušla u diskusiju o odnosu Petra Zrinjskog prema kmetovima. Naime, već je B. Grafenauer³ s pravom upozorio — u vezi s priložima V. Bogdanova — na nepouzdanost izvora na kojima se zasniva mišljenje o »oslobođenju kmetstva«. On je konstatirao da »tu vsekakor ne gre niti za odpravo kmetstva... marveč kvečjemu le za spremembo oblike podložništva iz teže v milejšo«. Obećanje Zmajlovića može u najboljem slučaju značiti »spremembu kmetov v »slobodnjake« i možda privremeno oslobođenje od tlake.⁴ Ove tačne Grafenauerove pretpostavke zahtijevale su analizu izvora koji su mogli pridonijeti osvjetljivanju društveno-ekonomskih odnosa na Petro-

1. O historijskom značenju zrinsko-frankopanske urote, Ist. pregled IV. sv. 2, 1958. str. 115-126.

2. N. dj., str. 115.

3. I. Posvetovanje hrvatskih zgodovinarjev v Zagrebu od 25. do 27. IX 1955, Zgod. čas. IX, 1955., str. 236-237.

4. N. dj., str. 237, bilj. 1.

vim imanjima. To je bilo utoliko potrebnije što »o pravilnom tumačenju tog materijala ovisi ocjena uloge urotnika u društvenog pogledu«. ⁵ Naime, konačni odgovor na pitanje da li je Zrinski doista htio ili mogao osloboditi svoje podložnike kmetских obaveza ne mogu po mom uvjerenju dati *tekstovi obećanja* samog Petra ili njegovih činovnika — tekstovi su *svjedočanstvo Petrove politike* —, nego analiza stvarnog stanja na Petrovim posjedima. Vratila sam se dakle na izvore. Odbacila sam pritom, kao i Grafenauer, ⁶ sve one izvore koji su tada bili pristupačni samo u registima ⁷ smatrajući da se »na osnovu njih mogu stvarati samo nesigurni zaključci«. Uostalom, većina tih izvora mogla je svjedočiti samo o *odразу* obećanja Zrinskoga izvan Hrvatske, pa takvi izvori nisu nimalo važni za osvjetljavanje stvarnog stanja na Petrovim imanjima. Uzevši u obzir sav izvorni materijal »na koji su se historičari mogli pri zaključivanju o oslobođenju kmetstva pozivati«, ⁹ došla sam do uvjerenja »da se pri obećanju o milošći i slobodnici nije moglo raditi o promjeni podložničkog stanja« jer se: 1. Frankulinovo spominjanje slobode odnosilo na brodske soldate, koji su već imali »slobodu«; 2. »Zrinski je zasnivao pozive (u rat) na svom pravu da kao vlastelin pozove u slučaju rata svoje podložnike na vojničku dužnost. Budući da je to bilo njegovo pravo, on nije morao nikakvim obećanjima mamiti podložnike na ustanak«, 3. Struktura je vlastelinstva u XVII st. takva da je isključivala mogućnost postojanja velikog broja vojnika-slobodnjaka na vlastelinstvu. Vlastelin, naime, zasniva svoje prihode na kmetским podavanjima ili tilaci, pa se protivni naseljavanju vojnika, koji je za njega vrlo nerentabilan elemenat. Stoga je vlastelin pristao samo u izuzetnim slučajevima na promjenu kmetских dužnosti u slobodnjačke. »Dakle, nema razloga, da Zrinski, koji može bez ikakva podjeljivanja slobode i milošće pozvati svoje podložnike u rat, radi protiv svojih interesa i obećaje samo na jednom vlastelinstvu onima, koji će se odazvati njegovu pozivu, položaj slobodnjaka. Kad bismo htjeli vjerovati u istinitost Frankulinovih obećanja — i prijeći istodobno preko činjenice, da je dužnost podložnika na vlastelinstvu uvjetovao prije svega njihov gospodarski položaj — onda bismo morali pretpostavljati, da će se brodsko vlastelinstvo raspasti i pretvoriti u vojnički organiziran teritorij. Naime, da je Zrinski doista htio osloboditi svoje podložnike na brodskom vlastelinstvu kmetских dužnosti i podijeliti im slobodu kao nagradu za učestvovanje u ustanku, onda im ne bi najprije prijetio smrtnom kaznom i u istom pozivu obećao sumnjivu slobodu«. ¹⁰ Upravo ta analiza vlastelinstava u Hrvatskoj dala mi je povoda da sumnjam na ostvarenje Zmajlovićeva meni tada »još uvijek nedovoljno poznatog obećanja«. ¹¹ Jer se »ozaljsko vlastelinstvo nije nimalo razlikovalo od ostalih u Hrvatskoj,

5. N. Klaić, n. dj., str. 117.

6. N. mj.

7. To su ovi izvori: pismo gradačkog Ratnog vijeća caru od 13. III 1670; pismo J. Herbersteina od 20. III 1670, upućeno također gradačkom Ratnom vijeću; vijest suca i starješine krškog od 24. III 1670. i molba kranjskih staleža caru od 29. III 1670. Vidi F. Rački, Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana, Zagreb 1873, str. 72, 81, 104 i 120.

8. N. dj., str. 118.

9. N. dj., str. 120.

10. N. dj., str. 122.

11. N. dj., str. 123.

a samo se za podložnike u trškoj sućiji kaže da su »dužni s gospodinom u vojsku pojt i njih gospodstva brašno, ali parteku na kojnih, ali na volih odnesti i sprovoditi«. ¹² Kod svih ostalih sućija — a ima ih 14 — strazarska, odnosno vojnička služba zamijenjena je novčanim podavanjem«. Ako je »dakle Zmajlović i ovdje u ime Petra obećao podložnicima oprost od daća i tlake, onda i ta obećanja možemo isto tako smatrati nestvarnima, kao i na Frankulinova«. ¹³ Dakle, bitno je to: slobodnjaci su u onim društveno-ekonomskim uvjetima na vlastelinstvu nisu mogli *stvoriti* po bilo čijoj zapovijedi ili želji, jer promjena podložničkog stanja nije rezultat volje vlastelina. Zato »da je Zrinjski i podijelio odnosno obećao slobodu svojim kmetovima, morali bismo ga smatrati nepoštenim vlastelinom. Ta kako bi mogao dati oslobođenje od kmetstva onima koji nisu za to imali osnovne materijalne uvjete! Vojnici su na vlastelinstvu preuzeli vojničke dužnosti zato što su mogli služiti kao vojnici, a ne zato što to bi bila njihova ili vlastelinska volja. ¹⁴ Zrinjski je vrlo dobro znao s kakvim snagama na svojim vlastelinstvima raspolaze, pa se 10. III 1670, dakle svega tri dana prije puta u Beč, obraća svome zetu da mu pošalje obećani novac, jer će inače čitav posao propasti. ¹⁵ On je »vrlo dobro znao da mu u ozbiljnoj borbi koju je pripremao protiv cara *ne može pomoći njegov kmet, koji je toliko siromašan da jedva zaradi komad kruha za sebe i svoju porodicu*«. ¹⁶ Zato »gledamo li na taj problem s ovog stanovišta, onda nam postaje još jasnije da Petar nije ni trebao ni mogao misliti na 'oslobođenje kmetstva'. Razješavanjem feudalnih odnosa dobrovoljnim pristankom — pa makar i u obliku oslobođenja od tlake — značilo bi svjesno uklanjanje one materijalne podloge koja je omogućavala porodici Zrinjskih vodeći položaj u Hrvatskoj i Ugarskoj. Kad bi, dakle, tvrdnje o borbi urotnika za 'progressivne ideje' doista imale oslonac u izvorima, onda bismo upravo zbog njih morali urotnike *osuditi* kao nestvarne i loše političare i sanjare. Naime, u smislu tadašnjeg društveno-ekonomskog uređenja 'naprednost' se nije mogla očitovati u 'oslobođenju kmetstva', već u jačanju kapitalističkih elemenata, a ti su išli na račun kmetova! Pa u tom smislu su i bili Zrinjski napredni, kako je to već naglasio Lebl«. ¹⁷

Prema tome »naprednost« se tražila u dosadašnjoj literaturi — izuzevši Lebla — na potpuno krivom mjestu. Tražilo se od urotnika da prerastu okvire i duh svoga vremena. Zato su oni historičari koji su u spomenutim obećanjima »slobode« našli potvrdu za svoje mišljenje o »pozitivnom« odnosu Petra prema kmetovima bili skloni da pozitivno ocijene ne samo Petrovu ličnost nego i urotu kao pokret u cijelosti. ¹⁸ Sužavali su na taj način kompleksnu problematiku urote i urotnika samo na jednu komponentu i pojednostavnili postupak s očitom namjerom da ocjena bude — bilo pozitivna ili negativna — što čišća. Kako nisam takav postupak smatrala opravdanim, upozorila sam u spomenutom članku na to da »historijsku ulogu Zrinjskih i Frankopana uopće ne možemo promatrati niti

12. R. Lopašić, Hrvatski urbari I, MHJSM V, 1894, str. 218.

13. N. dj., str. 123.

14. N. dj., str. 124.

15. F. Rački, Izprave o uroti, str. 101.

16. N. Klaić, n. dj. str. 123.

17. N. dj., str. 124.

18. V. Bogdanov, Historijsko značenje urote Zrinjskih i Frankopana, »Likovi i pokreti«, 1957, str. 8. i sl.

ocjenjivati samo sa stajališta tadašnjega društveno-ekonomskog razvoja«. ¹⁹ Valja je dopuniti drugim aspektima urotničke djelatnosti i prije i u vrijeme urote. Mogu li se npr. mimoći urotničke zasluge na kulturnom polju ili Petrova vojnička vještina? Zbog toga sam mislila da mogu zaključiti najzad ovako: »Stavimo li urotnike u njihovo doba — što znači: da na njih gledamo kao na djecu svog vremena, sa svim pozitivnim i negativnim osobinama — onda ne možemo njihovu historijsku ulogu u cjelini ocijeniti drugačije nego pozitivno. Naprotiv, njihov posljednji nepromišljeni korak — dakle urotu i ustanak — moramo zbog teških posljedica za Hrvatsku ocijeniti kao negativan«. ²⁰

Na osnovu mojih analiza i rezultata promijenio je B. Grafenauer ²¹ ponešto svoje prijašnje mišljenje.

Međutim, J. Šidaku ²² je uspjelo pronaći tekstove dokumenata koje smo iz Račkog poznavali jedino po regestima. Donoseći ih u cijelosti, on se opet vratio na pitanje odnosa Petra Zrinskog prema kmetovima u doba urote. Pošto je dao originalne tekstove spomenutih dokumenata, mogao je utvrditi da je Rački neka regista »gotovo preveo«, dok je tekst Zmajlovićeva pisma Rački »preširoko shvatio«, jer je mislio da se »obećano oslobođenje od 'svake daće i robote' odnosi na svakog podanika«, premda se tako »nagrađuje samo onaj podložnik koji se odazove pozivu s konjem, i to na svoj trošak...«. ²³ Zato Šidak s pravom ispravlja i ostale netačnosti u regestima Račkoga. Kronološkim svrstavanjem spomenutih izvora Šidak dolazi do zaključka da je »Zrinski do zaključno 24. ožujka, iako se ponešto kolebao... ozbiljno pomišljao na dizanje ustanka«. ²⁴ Na osnovu ovih dokumenata on zaključuje: »1. da je Zrinski pozvao na ustanak i kmetove, a ne samo podanike s vojnom dužnošću; 2. da im je u slučaju ako mu se pridruže sa svojim konjem zajamčio oslobođenje od podavanja i robote, tj. priznao im status slobodnjaka vojnika; 3. da je to učinio javno, preko mjesnih župnika, koji su njegov poziv prenijeli seljacima s propovjedaonice«. ²⁵ Zatim Šidak s pravom zaključuje »da se Zrinski obratio sa spomenutim pozivom samo kmetovima na svojim posjedima... štoviše, da je taj poziv ograničio samo na svoje posjede u Pokuplju (ozaljsko vlastelinstvo) i, možda, na Primorju« — što sam već ja tvrdila. Međutim, on ostavlja otvorenim pitanje »da li je Zrinski barem svima svojim kmetovima, ukoliko mu se pridruže, obećao neko olakšanje tereta, makar i ne posjedovali konja«, iako u to sumnja, jer »jedva je moguće da bi kmet pješak mogao biti nagrađen istom 'slobodom' kao i kmet konjanik«. Najzad se ipak odlučuje za Grafenauerovo prvotno mišljenje, naime, pretpostavlja, »da se obećanje 'slobode' moglo kretati između djelomičnog ukidanja tlake i stjecanja punih povlastica 'slobodnjaka'«. ²⁶ Autor misli da u prilog njegovu mišljenju govore i ostali dokumenti što ih je izdao jer oni »moraju na svoj način odražavati neku određenu zbilju ili

19. N. dj., str. 124.

20. N. dj., str. 126.

21. Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, str. 760 (lat. izd).

22. Prilog pitanju odnosa Petra Zrinskog prema kmetovima u doba urote (1670), Arhivski vjesnik III, 1960, str. 367-376.

23. N. dj., str. 372.

24. N. dj., str. 374.

25. N. dj., str. 375.

26. N. mj. (potcrtala N. Klaić).

situaciju...«. Završava dakle prilog s pozivanjem na svoj tekst iz 1953. god., u kojem je već, kako tvrdi, istakao »kako je Zrinski nastojao doista da, uz ostalo, nađe za svoj ustanak protiv Habsburgovaca oslonac i u kmetova«. ²⁷

Međutim, »seljaci« o kojima je Šidak govorio 1953. god. nisu *kmetovi* o kojima je riječ 1961. godine! Jer je 1953. ocjenjujući prilog A. Lebla Šidak rekao ovo: »Pisac je mogao svoje mišljenje poduprijeti s dvije daljnje činjenice (iako njegovi podaci nisu u svim pojedinostima točni): neprijateljstvom *hrvatskih seljaka* prema *Nijemcima* i nastojanjem *Zrinskog i Frankopana*, da — uz ostalo — *nađu oslonac upravo i tim seljacima*«. ²⁸ Bez obzira na to što je izraz oslonac suviše nejasan a da bi mogao označiti na što pisac misli, taj je oslonac 1953. autor shvatio sasvim drukčije: tada je bila riječ ne samo o *hrvatskim seljacima uopće*, nego i o *Petru i Frankopanu*, koji da su htjeli iskoristiti antagonističke odnose Nijemac — hrvatski seljak tako da posljednjega uvuku u urotu. Jer sam tek ja u novijoj historiografiji ograničila problem odnosa urotnika prema kmetovima samo na Petra, a između Petrovih imanja isključila sam ona na koja se po mom uvjerenju obećanja o »slobodi« nisu mogla odnositi. Zato je Šidak na osnovu svojih rezultata zamijenio »hrvatskog seljaka« s Petrovim kmetovima u Pokuplju i možda na Primorju. Nije mi poznato zašto je ostavio otvorenu mogućnost Primorja kad je i sam priznao da sam »s pravom odrekla Frankulinovu pismu svako značenje za rješavanje postavljenog pitanja«, ²⁹ a drugi izvor o tome zasad ne postoji. Međutim, ne bih se složila s tvrdnjom da »donošenje konačne odluke o ulozu koju je P. Zrinski namijenio kmetovima na svojim imanjima... ovisi dakle prije svega o dokumentima koji su dosada bili poznati samo prema regestima Račkoga«, ³⁰ jer se samo jedan od dokumenata koje Šidak donosi — to je pismo ozaljskog upravitelja Zmajlovića župniku M. Štampferu u Vivodinu od 22. III 1670³¹ — odnosi na jedno Petrovo imanje, naime na Ozalj. Prema tome, takav bi se zaključak mogao izvesti samo u onom slučaju kad bi položaj Petrovih podložnika bio na svim vlastelinstvima jednak. A upravo Frankulinov drugi poziv na smotru upućen 26. III »puku, podložnikom ladanja brodsčkoga« ³² — dakle onim istim ljudima kojima je kasnije dano obećanje o slobodi i milosti — pokazuje da je Zrinski mogao svoje primorske i pokupske podložnike »pod penu zgubljenja glave i svega svoga imanja« pozvati u rat. Zato je autor sam nakon analize Zmajlovićeva pisma ograničio oprost od podavanja i tlake samo na konjanike. Ipak nije bio posve siguran nije li Zrinski mislio i na ostale podložnike, pa je tumačeći dalje spomenuto pismo zaključio da se bez »sumnje provođenje banova naloga nije ograničilo samo na taj slučaj«, jer je prema pismu kranjskih staleža od 29. III »bilo i Kranjskoj općenito poznato da je Zrinski javno s propovjedaonica obećao svojim podložnicima oslobođenje od svih daća i robote«. ³³ To bi moglo značiti da vjerujemo više prepričava-

27. N. dj., str. 376.

28. J. Šidak, J. Škavić, Fragment iz kulturne povijesti XVII stoljeća, Hist. zbornik VI, 1953, str. 132 (potertala N. Klaić).

29. Prilog pitanju, str. 368.

30. N. dj., str. 369.

31. N. dj., str. 370.

32. N. Klaić, n. dj., str. 119.

33. Prilog pitanju, str. 372.

nju nego autentičnoj ispravi, koja je sada poznata u cijelosti. Uostalom, da su iste vrijednosti i ostali dokumenti, najbolje svjedoči sada poznati tekst gradačkog Ratnog vijeća caru od 13. III 1670.³⁴ Naime, prema tom izvoru ban je dao iz propovjedaonice javno objaviti da »jeder seiner vnderthanen (!) solle sich mit einem Pferd fertig halten auf zu sizen wan man Ime Beuelchen wurde vnd Jene solten von aller Robath frej sein«. Uspoređi li se taj tekst sa Zmajlovićevim pismom neće se moći zaključiti da je »ta vijest dobila svoju punu konkretizaciju u pismu Zmajlovića«.³⁵ Naime, gradačko vijeće tvrdi da se *svaki podložnik Zrinskoga* mora prijaviti na službu s konjem, dok je u Zmajlovićevu pismu, kao što se vidjelo, oslobođenje obećano samo onim podložnicima koji će se prijaviti s konjem o svom trošku.

Uvjeren sam dakle da konačnu odluku o tome što je Zrinski mogao na svom ozaljskom vlastelinstvu postići neće dati niti njegova obećanja niti obećanje njegovih činovnika, već analiza stvarnog stanja. Već sam 1958. ustvrdila — misleći prema registru Račkoga da se Zmajlovićevo pismo odnosi samo na vivodinsku sućiju — da »ozaljsko vlastelinstvo... nije po svojoj strukturi bilo ništa drugačije od ostalih pokupskih imanja... To znači da kmetovi na tom vlastelinstvu nisu ni imali konja, jer samo onaj koji služi s konjem izuzet je kao slobodnjak«.³⁶ Detaljnu analizu vlastelinstva omogućuje opsežni urbar koji je sastavljen svega 19 godina prije urote.³⁷ Kako su to godine u kojima nema turskih pljačka, dakle razloga za veće promjene, može se on s priličnom sigurnošću upotrijebiti kao podloga za opis vlastelinstva u doba urote. Izuzevši »Varaš ozaljski« i »purgariju« ili »sućiju tršku«³⁸ vlastelinstvo je, uračunamo li i crkveni posjed sa svim vazalima, imalo oko 599 selišta.³⁹ Samo jedna od ukupnih 20 sućija⁴⁰ — »purgarija« trška — vršila je, kako je gore spomenuto vojničku službu u ograničenom opsegu, i to čitava općina zajednički.⁴¹ Preostale su sućije plaćale »straževinu« i to obično po 1 libru svaka »hiža«.⁴² Međutim, u nekim je sućijama bilo i *slobodnjaka*. To su: u sućiji Pribiči Ivica Ružanić koji »služi na konju i slobodi do volje gospodina, ali daje desetinu vinsku i strnsku« i Jure Medved, koji »drži celo selo 1, služi na konju, a vinsku desetinu daje«.⁴³ U sućiji Prekrižje sjede na 2 sela »slobodnjaki na Korića Vrh«. To su Petar i Juraj Milašinić i Petar i Mate Muškovac. »Ovi zgora imenovani slobodnjaki na konjih služe, ne plaćaju ništar, još

34. N. dj., str. 369.

35. N. dj., str. 373.

36. O historijskom značenju, str. 123.

37. R. Lopašić, Hrvatski urbari I, str. 211-297.

38. »Purgaria Trg« je nekadašnja slobodna kraljevska varoš, koja je 1329. preseljena iz Ozlja na poluotok Ključ. Međutim, trškoj općini nije uspjelo sačuvati položaj slobodnog grada, tako da su Tržani prema podacima urbara iz 1642. gotovo izjednačeni s ostalim stanovništvom ozaljskog vlastelinstva. Ostali su ipak *purgari*. R. Lopašić, n. dj., str. 211-219.

39. Račun je približan zbog toga što nisu posebno izdvajana pusta selišta, jer omjer pustih selišta prema naseljenima za pitanje koje ovdje istražujem nije bitan.

40. To su ove sućije (judicatus): s. Kupčinska, s. Krašička, Pribiči, Prekrižje, Lović i Koruško, s. Vivodinska, Vrhovci, Podbrežje, Pokupsko, Zorkovci z on kraj Kupe, Šipak na cesti, Hrnetići, Oralje i Kobilići, Tomašica, Zavrh, Senkovic fratarski, s. Briška, Oštri vrh, (Varaš ozaljski i Purgaria Trg). Ispravljam na ovom mjestu netačan podatak o broju sućija na ozaljskom vlastelinstvu, koji sam zabunom uničela u svom prijašnjem prilogu: vidi »O historijskom značenju«, str. 123.

41. R. Lopašić, n. dj., str. 218.

42. N. dj., str. 221, 224, 227 itd.

43. N. dj., str. 229, 230.

slobode vinsku gornicu i desetinu do volje gospodske». ⁴⁴ Njih je, dakle, vlastelin oslobađao od desetine tako dugo dok je htio. Uz iste uvjete kao i posljednja četvorica služili su slobodnjaci u sućiji Lović i Korusko, po imenu Jure i Mate Gojmerac. ⁴⁵ I najzad, u sućiji Podbrežju slobodnjaci su Joso i Ivo Valčić, koji također drže zajednički 1 selište. ⁴⁶ Dakle: na oko 600 selišta — ne 600 kmetova, jer je kmetova mnogo više budući da nisu svi kmetovi imali cijelo selište — bilo je na čitavom vlastelinstvu samo 10 slobodnjaka! Dakako, ne možemo isključiti mogućnost da je poneki seljak imao konja, iako s njim nije služio vlastelinu, ali takvi podložnici su očito bile iznimke. Činjenica da su većinu zemalja posjedovali vazali, dakle niži plemići, nimalo ne mijenja na zaključku, kad je iz teksta Zmajlovićeva pisma sada poznato da je poziv bio upućen podložnicima i Zrinskog i plemstva i crkve. Pribrojimo li ovim selištima i ona koja su vazali držali kao »dvorna mesta« — tj. oko 91 selište — ima svega oko 700 selišta prema 7 selišta slobodnjaka! Ne može biti sumnje u to da li je Zrinski poznavao stanje podložnika na svom posjedu. On je očito vrlo dobro znao tko mu se može odazvati. To su, kako je rečeno mogli biti osim slobodnjaka samo takvi kmetovi koji su imali konja, a prema urbaru nisu s tim konjem služili Zrinskoga ili njegove vazale. No kako se može znati koliko je bilo takvih kmetova, kad u urbaru između najmanje 600 kmetova nije naveden ni jedan jedini! A to bez sumnje nije slučajno. Kakav je prema tome »oslonac« mogao tražiti Petar među takvim podložnicima, ako je mislio samo na one koji su imali konja? Šidak misli da je takve kmetove htio nagraditi nekom slobodom koja se »mogla kretati između djelomičnog ukidanja tlake i stjecanja punih povlastica 'slobodnjaka',⁴⁷ pa nije potpuno jasno kako je to novo stanje privilegiranih podložnika zamišljao. Zmajlovićevo pismo — koje je jedino svjedočanstvo o tome — sasvim jasno govori o 1. opraštanju od tlake, 2. od svih podavanja, 3. »od svega svojega« (tj. kmetских dužnosti) i najzad 4. o ukidanju podložništva. ⁴⁸ Budući da slobodnjaci nisu »podložnici« u užem smislu te riječi, a vlastelin je mogao slobodnjaka, kao što smo vidjeli na ozaljskom primjeru, osloboditi zaista podavanja (radi se uglavnom o desetini), nema razloga sumnjati u to da li bi Zrinski ili njegovi činovnici izvršili dano obećanje. Ne mislim također da bi nakon gornje analize trebalo ostaviti još uvijek otvoreno pitanje odnosi li se obećanje i na kmetove u slučaju da se i oni pridruže ali bez konja. Šidakove sumnje o jednakoj nagradi slobodnjaku i običnom podložniku koji se javlja za rat opravdane su, a najbolje ih potvrđuje samo Zmajlovićevo pismo. Činjenica je da Zrinski nije mogao pozvati sve ozaljske podložnike u rat, kao što je to mogao učiniti na osnovu urbara na svojim primorskim imanjima. Budući da urbar ne poznaje dužnosti »s gospodinom u vojsku poiti« kao opću obavezu stanovništva, obećanje je slobodnjačkog položaja moralo biti vrlo primamljivo. Samo, tko mu se mogao odazvati? Zato se vraćam na svoju misao i ponavljam da Zmajlovićeva obećanja »možemo isto tako

44. N. dj., str. 234.

45. N. dj., str. 237.

46. N. dj., str. 246.

47. Prilog pitanju, str. 375.

48. N. dj., str. 370.

smatrati nestvarnima kao i ona Frankulinova.⁴⁹ Ali usto valja dodati i činjenicu na koju upozorava Grafenauer, naime, da se radi o usmenoj poruci Zmajloviću prenesenoj vjerojatno od Frankopana, a ne o neposrednoj zapovijedi ili pismu Petrovu Čine se, prema tome, da bi se s obzirom na danas poznati materijal diskusija ipak mogla završiti. Pošto je postalo jasno da se ne radi o hrvatskom seljaku uopće, niti o podložnicima urotnika, već samo o Petrovu odnosu prema vlastitim ljudima, nije teško uočiti da se nije radilo ni o kakvom smišljenom političkom planu, po kojem bi »oslobođeni kmetovi« imali odlučnu ulogu. Petar zove u odlučnom času ne samo podložnike koji su se *dužni* odazvati (Vinodolci, Vlasi i Brođani) nego i one na ozaljskom vlastelinstvu za koje je mislio da bi mu se mogli pridružiti. Pritom nije mislio, na *slobodnjake* na ozaljskom vlastelinstvu! Oni su već imali slobodu! Petar je vjerojatno bio svjestan da njegov poziv neće naići na veliki odaziv. Na to ukazuje prije svega činjenica da on nikad nije pristupio vojničkoj organizaciji ozaljskog vlastelinstva kao što je to učinio na primorskim imanjima. Proglas koji su župnici trebali pročitati ili su ga pročitali jedini je znak urotničkog gibanja na tom posjedu. Čini se da to nije slučajno. Karlovački je general sa svojim »žabarima« bio suviše blizu, a vlastelinstvo je tako tipično »nevojničko«, sa svega 10 slobodnjaka, da se s njima nije isplatilo ništa pokušati. Petar je kao odličan ratnik vrlo dobro poznao ne samo ratnu vještinu nego i vojničku snagu s kojom raspolaže on sam, a i njegovi protivnici. Samo je nagli i nesmotreni Frankopan u svojoj želji da se što prije obračuna s »plundrašima« ubrzao svoj i Petrov poraz. O tome vrlo rječito govori Petrovo pismo Frankopanu od 21. III.⁵¹ On je, naime, saznao da će po dvije regimente iz Karlovca i Koprivnice poći na njih, pa zato »habt ein wahtsambes aug auf Sy«. Piše mu dalje neka izvodi što se događa u Kranjskoj i neka se poveže s Vlasima. Moli ga neka obavijesti Bukovačkog da istovremeno učini »allarma« u Karlovcu i Virovitici i napadne te gradove kako bi »dadurch die Gränizer zu divertieren vnd dass sy disseits nicht zu hilffkomben mögen«. Kaniški mu je paša — nastavlja — obećao 4-5.000 ljudi, ali ta bi pomoć morala stići unutar 14 dana, jer kasnije se to (njihova navala na Graz) neće moći izvršiti. Upozorava Frankopana ponovo neka se čuva, jer je generalima dana zapovijed da ga uhvate. Neka piše Bukovačkom da požuri kaniškog pašu, ali neka bude »vigilant vnd gescheydt«, jer bi to pismo moglo stajati Bukovačkoga života. Uostalom — završava — ako ja zbog vaše i njegove polaganosti nastradam, onda ste i vi izgubljeni.⁵² Ako se tim činjenicama doda ponovni zahtjev upućen zetu F. Rakocyju dva dana kasnije u kojem ga upozorava da pošalje obećani novac »quia sine hac (pecunia) omnes meae res corrumpentur«⁵³ — novac što je imao potrošio je na isplatu konjanika — onda se jasno može razabrati da je Petar ozbiljno mogao računati samo s turskom pomoći i s ugarskim novcem, odnosno s Vlasima⁵⁴ u Hrvatskoj.

49. O historijskom značaju, str. 123.

50. Vidi JIC 1, 1962, str. 63.

51. F. Rački, Izprave o uroti, str. 96.

52. »vnd wan Ich wegwn Euerer vnd seiner Langsambkeit vmbkhombe, So sey et In auch verlohren«. F. Rački, Izprave o uroti, str. 96.

53. Izprave o uroti, str. 101.

54. Pritom se misli na Vlah — krajišnik u Slavonskoj krajini.

Međutim, u historiografiji se neprestano pokušava opravdavati ili napadati stav urotnika prema seljacima ili prema plemstvu i s nacionalnog stajališta. Pritom se želi osobito istaknuti kako su *politički antagonizmi* u Hrvatskoj bili tako jaki da su nadvladali *klasne* opreke. Sam Šišić je, dakako uz ostale, poistovjetio »borbu između kralja i plemstva... s borbom *Hrvatstva*, odnosno *Magjarstva*, protiv *Nijemstva*«. ⁵⁵ Štoviše, A. Lebl ⁵⁶ je išao tako daleko da je uroti pripisivao »nacionalno-oslobodilački karakter«, jer su tobože kmetove natjerali na zajedničku borbu s urotnicima samo — Nijemci. No, kako urotnici nisu, usprkos svom odnosu prema kmetovima »prestali biti feudalci«, — pristali bi, prema Leblu u uvjerenju, i na djelomično oslobođenje kmetova. Lebl nije mogao dovesti u sklad svoje tvrdnje: jer upravo oni ljudi koje je klasna suprotnost stavljala u protivničke tabore, našli su se za urote u zajedničkoj borbi. I J. Šidak ⁵⁷ misli da je neprijateljstvo hrvatskih seljaka prema Nijemcima bilo tako snažno da su urotnici, računajući na tu mržnju, nastojali da nađu oslonac u tim seljacima. Zbog toga je, kako on misli, »urota Zrinskog u mnogom pogledu odrazila opće raspoloženje u Hrvatskoj i naišla na znatan odjek«. On je, ponavljajući misao O. Keršovanija, također mislio da se »književna djelatnost Zrinsko-Frankopanskog kruga... no svome narodnom jeziku najuže povezuje s razvojem hrvatskog *naroda*«. Šidak se, štoviše, slaže i sa Škavićem, koji je tvrdio da su urotnici branili ne samo »svoje staleške privilegije«, već su pritisnuti apsolutizmom »braneći ta svoja prava« postali »bar privremeno i djelomično i branioi opće narodnih interesa«, branili su »narodnu individualnost«. ⁵⁸ Osobito naglašenu, pretjeranu i prema tome potpuno nehistorijsku koncepciju urote daje u tom pogledu V. Bogdanov. Urota je zasnovana zbog toga da se tuđinska habsburško-austrijska »ugnjetačka vlast« ukloni revolucionarnom borbom kako bi se postiglo »nacionalno-političko oslobođenje Hrvatske«. To se moglo posve razumljivo, postići ne samo »pod uvjetom, ako se paralelno s njim izvrši i socijalno oslobođenje potlačene, kmetске većine naroda, koja je jedina sposobna da se putem revolucije predano i požrtvovno bori za slobodu«, nego i »zajedničkom borbom Hrvata i Srba, za koju treba osigurati podršku, pomoć i savez i slovenskog naroda. ⁵⁹ No ustanak nije uspio zbog toga što se oprla »hrvatska feudalna klasa«, a »građanska klasa, taj naravni oslonac i nosilac njegov nije uopće postojala«. ⁶⁰ Ne uzevši u obzir da nema ni jednog jedinog podatka o tome da je *Nikola Zrinski* pripremao ustanak u Hrvatskoj, Bogdanov mu pripisuje takve neverovatne revolucionarne sposobnosti i planove. Prema tome jasno je, koliko može vrijediti ovakva ocjena i prikaz urote koji je pisan ne samo bez ikakva oslonca u kritičkoj ocjeni izvora, nego često i bez njih.

Ne mislim ulaziti u dublju ocjenu ili prikaz gore spomenutih problema »hrvatska« seljaka i velikaša u XVII st. Pokušat ću samo na nekoliko primjera pokazati što stvarno znači »niemačko-hrvatski antagonizam« i kako su urotnici zamišljali onu »domovinu« za koju su se borili.

55. Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine, »Posljednji Zrinski i Frankopani«, Zagreb 1908, str. 9.

56. Problemi istoriske nastave u Vojvodini, Ist. glasnik I, 1948, str. 68-72.

57. Hist. zbornik VI, 1953, str. 132.

58. N. dj., str. 132-3.

59. O historijskom značenju, str. 11-2.

60. N. dj., str. 37.

Čini mi se da je otpor i ogorčenje koje se javljalo kod hrvatskog plemstva protiv Nijemaca — krajiških zapovjednika najjasnije izraženo u Frankopanovu pismu kapetanu Čolniću od 9. III 1670.⁶¹ Frankopan je nizaо pogrdne izraze kako bi dao oduška svojoj mržnji, jer on je jedva čekao »da taki od prvice po glavi udarimo našim suprotivnikom, ni časa ne damo da se plundraši sprave«. Antagonistički su odnosi između krajiških zapovjednika i hrvatskog plemstva potpuno razumljivi. Krajina je naime u XVII st. predstavljala za hrvatsko plemstvo ne samo u društvenom nego i u političkom pogledu jedan od osnovnih problema. Suvviše siromašno a da bi moglo uzdržavati čitav krajiški teritorij, ono je moralo isplaćivanje krajiške vojske prepustiti kralju, odnosno njegovim nasljednim zemljama. Štoviše, ni za Bansku Krajinu, koja je najzad potkraj XVI st. jedina ostala na teret kraljevine, nije uvijek bilo novaca. Naprotiv, »korist od Krajine (tj. primorske, hrvatske i slavonske) vukli su plemići nadvojvodinih zemalja, koji su u toku XVI st. zauzeli gotovo sve unosnije krajiške službe...«. ⁶² U tom se pogledu nije ni u XVII st. položaj promijenio. Prema tome, potpuno je razumljivo da se osnovna težnja svakog hrvatskog velikaša sastojala u tome da spajanjem krajiških služba s banskom ojača svoj položaj. Upravo takvo ojačanje hrvatskih velikaša htio je izbjeći dvor, pa je od svih velikaša u XVII st. uspjelo samo jednom — Vuku Frankopanu — da postigne čast karlovačkog generala.⁶³ U Hrvatskoj je bilo općenito poznato da su ne samo Petar nego i Franjo Krsto Frankopan težili za čašću karlovačkog generala. Zato je Ratno vijeće javilo caru 23. III 1670. »dass diese seine höstschädliche Intention... nur ex aliqua privata vindicta und berkhombenen particular disgusto herriere, ingsten er sich dan jeder Zeit lamentirte, dass seine gelaiste vilfältige Dienste nit erhert, sondern er nur verfolgt und ime alles wädrires zuegefiegt wurde«. Vijeće predlaže da mu car omogući »aine orgiebigere Pension oder sonsten auf die Succession in ainem oder dem anderen Generalat versichert würde«, ⁶⁴ ikako bi ga konačno ipak priveli na »dobar put«. Kralj je dakako te prijedloge odbio. Sam je Zrinski, čija se izrazita ogorčenost na dvor pojavljuje nakon imenovanja Herbersteinova za karlovačkog generala,⁶⁵ jednom izjavio Lahmu: »Neka vrug nosi Turčina,⁶⁶ da car pokaže samo malo milosti prema meni, okanio bih se Turčina«. On je, obraćajući se za generalat Lobkovicu, pretpostavljao da će biti i takvih — njegovih neprijatelja — koji će tvrditi da je banska čast inkompatibilna s generalatom, ali meka im odgovori »id nihil novi, sed retroactis etiam temporibus ita practicatum fuisse«. ⁶⁷ I mletački je poslanik Zorzi sasvim jasno razabrao da »per la morte dell'Auerspergh... nasce diferenza sopra la provisione fra li Croati et la corte«. ⁶⁸ Nekoliko dana zatim javlja da je našao Petra prilično izmijenjena i da je on »capace d'ogni furiosa risolutione, ancorche non sia dodato di quell'insigne talento, ch'adornava il conte suo fratello«. ⁶⁹

61. F. Rački, Izprave o uroti, str. 69.

62. Historija naroda Jugoslavije II, str. 418 (lat. izd.).

63. Vuk Frankopan je bio karlovački general od 1626. do 1653.

64. Izprave o uroti, str. 102.

65. J. Herberstein je imenovan 9. lipnja 1669. Vidi Šišić, n. dj., str. 64.

66. N. dj., str. 82-3.

67. F. Rački, Izprave o uroti, str. 35.

68. N. dj., str. 35.

69. N. dj., str. 37.

Kako je Franjo Krsto Frankopan, imao za ženu nećakinju kardinala Barberinija, papinski je poslanik u Beču izjavio da bi i on nastojao da se »carica di generale di Carlstatt in Croazia« podijeli Franji Krsti da nije već imenovan Herberstein.⁷⁰ Frankopana su nastojali umiriti na taj način što su mu podijelili senjsku kapetaniju.⁷¹

Dakle, tako dugo dok je postojala nada da će car udovoljiti Petrovim željama, Petar nije ozbiljno mislio na to da ostvari urotničke ideje. Utoliko više što se stjecajem različitih okolnosti do tog vremena gotovo iz osnove izmijenio nekad zajednički urotnički plan ugarskih i hrvatskih velikaša. Još 5. IV 1655. traže Petar i palatin F. Wesselenyi promotrivši stanje »istius regni Hungariae, patriae nostrae carissimae et eidem annexorum regnorum« na koji bi se način »iuxta leges et constitutiones regni, conditionesque diplomatum regionum remedium adhiberi possit«.⁷² Međutim, u ožujku 1670. šalje Petar po Forstallu u Beč uvjete koji prikazuju tu domovinu u sasvim drugom svjetlu. I sad misli Petar na svoju domovinu, no ta je misao protkana prije svega vlastitom koristi. Petrovi su uvjeti bili ovi: 1. neka kralj pruži efikasna sredstva za obranu domovine; 2. neka plemići (regnicolae) budu generali, pukovnici i kapetani u kraljevstvu; 3. neka kralj podijeli Petru i njegovu sinu, bude li za to sposoban, po vječnom i nasljednom pravu varaždinski genaralat, Pazin i Kočevje, Rijeku i Trsat; 4. Petar zahtijeva da bude oslobođen od godišnjeg plaćanja svote od 4.500 for. bratovoj udovici; 5. neka se isplate njegovi dugovi u visini od 40.000 for.; 6. traži da postane pukovnik nad dvije pukovnije (1 od 500 dragona i drugu od 500 lakih konjanika), koje da mu se nikad ne oduzmu; 7. ako Turci zauzmu njegove posjede, neka mu kralj nadoknadi jednakovrijedne na drugome mjestu; 8. zahtijeva tačniju isplatu banske plaće i međumurske kapetanije; 9. neka se pruži pomoć knezu Rakoczyju protiv svakog neprijatelja; 10. traži opću amnestiju za vlaščkog biskupa i njegove ljude; ali Petru se činilo najvažnijim da se odmah odrede punomoćnici koji će preuzeti garanciju za ugovor, »nam in hoc unico vertitur cardo compositionis«. Petar je na to još svojom rukom dodao ove uvjete: 1. neka se između 600 lakih konjanika odaberu 60-orica sa plaćom od 8 for. mjesečno; ta četa »pro decoro meo sit«; 2. treba odrediti plaću od 1000 talira njegovu zamjeniku u vojničkim poslovima, koji će istodobno vršiti potkapetansku čast u Koprivnici; 3. neka se posebno plaća 1 regimenta »Schultheis« 4. neka ga bratova udovica ne smeta u vršenju vojničkih poslova. Osim toga, neka se njoj godišnje isplaćuje mjesto njega 4.500 for. 5. Neka mu se dopusti da traži od pape i od drugih osoba pomoć, i to s carskom preporukom; 6. bude li prilike, neka se povede navalni rat u kojem on ne želi vrhovno zapovjedništvo, bude li ono »sub tali, qui non sit inimicus nostrae gentis«.⁷³

Kako jasno odaje ovaj popis uvjeta Petrove misli i planove! Možda bismo mogli naći isprike za njegovu tako jako naglašenu ličnu korist u činjenici da je uvjete slao u Beč bez ičijega znanja. No to ga nije smjelo ni moglo sprečavati da u pismu caru misli i na svoga šurjaka, koji je najzad nošen ludom mladenačkom glavom obavljao težak posao sakupljanja

70. N. dj., str., 37.

71. N. dj., str. 45.

72. N. dj., str. 15-6.

73. N. dj., str. 68-9.

pristaša u ne baš prijaznoj Hrvatskoj. Petar je zaista mislio samo na to kako bi se riješio što prije svojih dugova i kako bi se okružio što većom vojskom. Kako je zahtijevao varaždinski generalat i 2 pukovnije, jasno je da je upravo u svojim rukama želio vidjeti najvažnije vojničke časti (Barlovački generalat nije mogao tražiti, jer je ondje siedio Herberstein, koji je imao jake veze na dvoru). Na plemstvo se Petar sjetio samo u općenitom zahtjevu da mu se podijele vojnička zapovjedništva. Ali na velikaše nije uopće mislio, jer su ga oni i tako zbog savezništva s Turcima osuđivali, a posljednji među njima napustit će ga 30. III 1670. u Čakovcu. Naime, Petar je tog dana sazvaio sabor u svome gradu, na koji su također došli turski poslanici. Videći ih, Drašković i Erdödy odbijaju da uđu »dicendo non parer loro ché vi si potesse trattar materia concernente al bene della patria«. ⁷⁴ Dakle, već treći put uotrebljena riječ *patria* dobiva sve određeniji smisao: ona je u svakom slučaju *velikaška domovina* bez obzira na to da li je zamišljena kao regnum Hungariae s ostalim kraljevstvima ili samo kao kraljevina Hrvatska. I ako Petar i govori o *gens nostra*, očito je da pritom ne misli niti može misliti na populus, narod ili puk, odnosno podložnike, nego upravo na plemstvo, koje je u to doba politički narod. Prema tome, kmet nije mogao naći mjesto u Petrovim političkim planovima, što je u društveno-ekonomskim uvjetima XVII stolieća posve razumljivo. On ostaje u svim političkim planovima tog razdoblja, koji u krajnjoj liniji znače samo izmijenu imena i lica istog staleža, na onom mjestu na koje su ga feudalni okviri prikovali. Odatle ga naimanje može osloboditi onaj koji se sprema da pomoću neke vanjske sile preuzme kraljevsku vlast u Hrvatskoj. Petar je dobro znao da mu je kmet u zamišljenoj »domovini« vrlo nužno potreban. Zato je I. Kukuljević, govoreći o književnom radu Nikole Zrinskog na mađarskom jeziku, ispravno ustvrdio ovo: »S druge strane moramo priznati da bi u ono doba njegov društveno-politička djela na naš narod isto tako malo djelovala bila kad bi ih bio pisao hrvatski kao što su na onodobne Mađare djelovala za koje ih je napisao tolikim uzhićenjem na mađarskom jeziku«. ⁷⁵

Uvjeti koje je Zrinski poslao na dvor prenerazili su kralja i njegove savjetnike. Taini savjet je na osnovu njih zaključio da su ga njegova ambicija i biljes tako daleko odveli u krainost da se ne ustručava s carem »da pari zu tractiren«. ⁷⁶ I kad bi car udovoljio njegovim željama postala bi njegova kuća »asylum malecontentorum«, tako da bi protiv njih morao car držati čitavu vojsku. Petar nije u svojoj otvorenosti i prostodušnosti računao na prevaru od strane dvora. Da je znao za careve riječi — »naučit ću ih već pameti i tako lupiti po prsima da će im glave otpasti« ⁷⁷ — ili za mišljenje konferencije održane 9. IV u Beču — »optimus odor in republica sit cadaver rebellis« ⁷⁸ — nikad očito ne bi išao u Beč da molí milost.

Uostalom, Petrove planove otkrivaju i uvjeti koje je on poslao po Bukovačkome u Tursku. I Petar i Krsto Franjo prebacivali su doduše

74. N. dj., str. 114-5.

75. Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka, Arhiv X, 1869, str. 96.

76. Izprave o uroti, str. 111.

77. F. Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 56.

78. Izprave o uroti, str. 165.

krivicu za turska pregovaranja na Bukovačkoga,⁷⁹ ali je nemoguće da je Bukovački sam izmislio uvjete pod kojima će Petar pristati na tursko vrhovništvo. Uvjeti su bili ovi: 1. sultan će bana i njegove nasljednike postavljati kao vrhovne vladare u svim kršćanskim pokrajinama u kojima vlada i koje će u budućem ratu osvojiti; 2. izumre li njegova porodica, moći će hrvatsko kraljevstvo iz vlastite sredine izabrati nasljednika, ali tako da ga sultan potvrdi; 3. sultan je obećao da će dopustiti u cijelosti ne samo slobodu vjere, škole i druge javne poslove te slobodu, pravo i povlastice domovine, nego će to također i u buduće sačuvati nepovredivo i nekažnjivo; 4. ubuduće neće zahtijevati za vječno od čitava kraljevstva Ugarske i Hrvatske i ostalih osvojenih pokrajina veći tribut od 12.000 carskih zlatnika; 5. da neće, dok god postoji i jedan musliman, nikad napustiti naš narod (gentem), već će ga svom snagom i u svakoj prilici zaštititi i braniti od svakog napadača; 6. da se ne služi našom vojskom za vođenje rata u udaljenim i dalekim krajevima i 7. sultan je obećao da će za neokrnjeno očuvanje svih ovih uvjeta izdati neizostavno neku ispravu zvanu hatišerif i da će je uz dužne počasti i uobičajene darove poslati.

Frankopan, koji je tekst ovih uvjeta odao na svom prvom opravdanju 2. V 1670, dodaje da nije siguran je li sve istina, jer on uvjeta nije vidio svojim očima, već »relata tantum refero«.⁸⁰ On je, možda, poneku pojedinost prešutio. Dakako samo takvu koja je mogla njemu naškoditi, jer on nije nimalo štedio ni štitió Petra za vrijeme istrage. Svakako, ovaj plan nije nimalo jasan. Osobito je nejasna prva točka ako se ona uspoređi sa sadržajem druge. Naime, sultan očito nije mogao pristati na to da Zrinski postane vladarem u svim kršćanskim pokrajinama pod njegovom vlašću. Pa čak niti u svima onima koje će zajednički u budućem ratu osvojiti. Zato vjerojatno pravu kompetenciju Petrove zamišljene političke jedinice odaje druga točka, koja sužava njegovu vlast na granice *hrvatskoga kraljevstva* (regnum Croatiae). Čini nam se sadržaj druge tačke tačnijim i zbog toga što Zrinski nije mogao u svojim planovima mimoći svoga zeta F. Rakoczvia, koji je nakon izmirenja s protestantima bio nesumljivo najozbiljniji kandidat za vladara u Ugarskoj. Kako je od svih ugarskih urotnika ostao uz Petra jedino još Rakoczy, Petar nije mogao ozbiljno pomišljati na ugarsku krunu. Tako je Petrova patria u ovom planu samo Hrvatska, kojoj sultan potvrđuje »libertatem, jura et privilegia«. Kako se »sloboda, pravo i povlastice domovine« mogu odnositi samo na plemstvo, to je još jednom potvrđen pojam domovine u XVII st. A »narod«, ili kako je to rekao suvremenik urotnika J. Habdelić, »misera plebs.« nije ni u ovom planu našao svoje mjesto drugdje nego prije. Za njega bi pod zamišljenim turskim vrhovništvom nastala promjena vjerojatno samo utoliko ukoliko bi povrh dotadašnjih podavanja vlasteli plaćao i »turski harač«.

Dok su uvjeti koje je Petar poslao u Beč po Forstallu bili kao neka nagodba između nezadovoljnog bana i dvora — bar prema Petrovoj zamisli — pregovaranja Bukovačkog imaju sasvim drugi smisao i konačni cilj. Usprkos tome Zrinski namjerava preuzeti vlast u Hrvatskoj samo za sebe i svoju porodicu. Za uzvrat neće on plaćati 12.000 dukata, nego »kra-

79. N. dj., str. 232-3.

80. N. dj., str. 232.

ljevina Ugarska i Hrvatska i novo stečene pokrajine«. Opterećujući Petra Frankopan nije to ni želio prikriti. Bukovački je, kaže on, isposlovao »pro domo Zriniana ejusque attinentibus et toti patriae« vrlo povoljne uvjete. Pitanje je da li bi sultan zaista zadovoljio tim uvjetima da je došlo do njihova ostvarenja. Međutim, Frankopan je naveo zahtjeve koje je sultan postavio kao uvjet za prihvaćanje ugovora. *Prvo*, Zrinski je morao poslati svoga jedinca na dvije godine na Portu; *drugo*, krajiško pogranično područje treba da se podijeli na dva dijela; *treće*, da se milites Germani odmah izbace iz Krajine, ili neka se u neprijateljskoj namjeri napadne carsko područje kako bi se izazvao »bijes Nijemaca«, a sultan bi imao izgovor da ih kao svoje saveznike brani, jer inače nema zakonske podloge da prekine mir s carem (»cum alias de jure et lege pacem cum vestra sacratissima majestate violandi causam«).⁸¹

Iz ovih sultanovih uvjeta — ukoliko su uopće tačno prenijeti — izbija vruća želja Hrvata da se na svaki način izbace »Nijemci« — *milites Germani* — *krajiški zapovjednici*. Valja, naime, upozoriti na činjenicu da je jedan veliki dio nižeg plemstva — osobito oni Hrvati koji su bježali iz ugrožene prekokupske Hrvatske — također služio na Krajini. A i obični vojnici su bili ponajviše domaći ljudi, iako su nosili ponekad strane nazive. Na izbacivanje takvih Hrvata, koji su također bili obuhvaćeni zajedničkim pojmom »Nijemaca«, u pravilu se nije među urotnicima pomišljalo. Ističem u pravilu zbog toga što nije bilo razloga da se antagonistički odnosi i borba za kruh ograniči samo na »nacionalne protivnike«. Hrvatski plemić kao miles Germanus isto je tako bio trn u oku onom hrvatskom plemiću koji nije mogao dobiti mjesto na Krajini kao i plemstvo koje je dolazilo iz nasljednih austrijskih zemalja. Ta najžešća borba između glavnih velikaša u Hrvatskoj u vrijeme urote vodila se upravo zbog suparništva u Krajini. I Zrinski i Erdödy i Frankopani žele unosne službe na Krajini. Dakako, kad bi oni postali milites Germani, borba bi između njih i njihovih »protivnika« dobila novi »nacionalni« sadržaj, jer bi se tada protiv »Nijemaca« — Hrvata — *krajiških zapovjednika* borili tko zna pod kojim imenom — možda čak i hrvatskim — preostali nezadovoljni hrvatski velikaši i plemići. Prema tome, »nacionalne« termine urotnika smijemo upotrebljavati samo u onom slučaju ako im tačno odredimo sadržaj. Inače može doći do zabune, jer gledajući na »nacionalne« odnose u XVII st. očima modernog čovjeka XIX i XX st. mogli bismo zaista pomisliti da su se već tada, dakle u XVII st., vodile nacionalne borbe. Budući da autori zaista nisu upozorili na to da su to svojevrsni nacionalni odnosi XVII stoljeća, vladalo je općenito pogrešno uvjerenje da su urotnici bili najizrazitiji borci protiv »Nijemaca«, ugnjetača »Habsburgovaca« itd. i da su u toj svojoj opravdanoj borbi bili pomognuti od hrvatskog seljaka, koji je, dakako, već zato što je Hrvat, ustao protiv »tuđinskog porobljivača«. Lijepu, ali isto toliko lažnu sliku trebala je poduprijeti nadnaravna vrlina urotnika pomoću koje su zbog nacionalne solidarnosti prešli preko klasne suprotnosti i hrvatskog seljaka najprije oslobodili kmetskih okova da bi ga zatim upotrijebili za svoje ciljeve!

81. N. dj., str. 233.

Takva je slika bila lažna i zbog toga što se o *hrvatskom seljaku* tog vremena kao o jedinstvenoj *nacionalnoj* grupi može govoriti jedino u onom slučaju ako se time želi označiti onaj seljački svijet, koji živi u *političkim granicama Hrvatske*. Jer je dovoljno da se baci samo letimičan pogled na urbare ili urbarske ugovore, koje je za XVI i XVII st. sakupio R. Lopašić, pa da se uvjeri kako su migracioni valovi *nacionalno* upravo u to vrijeme stvarali nevjerovatno šarenilo Hrvatima se u to vrijeme nazivali ponajviše »doseljenici iz prekokupske Hrvatske, koji izgubiše svoje zavičajne zemlje uslijed provale turske,⁸² jer se još uvijek na terenu razlikuje »*orsag slovenski*« od »*Hrvata*«, klasičnog pojma prekokupske srednjovjekovne Hrvatske. Na takvo razlikovanje upućuju mnogi izvori. Tako je npr. ban P. Erdödy »naselil sto kuć Hrvatov, ki su od turske sile od Bišća uskočili i pri svičah i pri zvizdah (po noći da ih Turčin neupeti) u naše kraje prišli«,⁸³ Ali kad se npr. potkraj XVII st. naseljuju na gradečkom teritoriju »Biščani«, onda oni ne nose nikakvu poblizu nacionalnu oznaku.⁸⁴ Bio je to općenit običaj, jer se ljude ponajviše razlikovalo i prepoznavalo po prezimenima ili nadimcima, a manje prema nazivu političke jedinice u kojoj su živjeli, ili iz koje su došli. Juraj Zrinski je npr. 1619. naselio »jednu svoju pustu goru« u Vrbovcu s »nekaterim Slovincima«, pa je između ostalih Slovinaca razlikovao Matijaša Kutinščaka samo zato, jer je on »obećal da hoće i na drugih mesteh naseljivati«. ⁸⁵ Sudeći prema prezimenu Matijaš je bio iz Kutine ili kutinskog kraja, dakle Slovinac. Inače se naseljuju Posavci,⁸⁶ »viteški ljudi iz Turak Ivan Pulić i Mateaš Dančević⁸⁷«, Palančani. No možda je u tom pogledu jedna od naiznaimnijih svjedočanstva isprava iz 1666, koju izdaje želinski vlastelin i žestoki protivnik Zrinskih Nikola Erdödy u korist Hotiana, koji se dijele u dvije grupe: na *vlaške sinove* (Konstadin, Braenković, Vukosav Kambudić, Miloš Jovičić, Todor Lasić, Stipan Vojvodić, Tomo Kravačan, Vukosin Očigreja, i *horvatske sine* (Petar Ogulinac, Miko Ogulinac, Martin Čehović, Miko Buković, Miloš Poturočak). I jedni i drugi su doseljenici, koji od svojih »zemalj, vinogradov i sinokoš« daju od »vsake hiže dukat jedan... vinsko deseto«, a dužni su »služiti kako sada i do sada sabliom i puškom«. ⁸⁹ Što može jasnije ocrtati šareni mozaik ljudstva na hrvatskim vlastelinstvima? Uz starosjedioca kmeta, koji, ako se uopće nekako naziva, onda je Slovinac, siedi doseljenik, koji tek ponekad osim svog prezimena nosi poblizu oznaku: Vlah, Hrvat, Srbin itd. No često su upravo prezimena ođavala kraj iz kojeg je doseljenik došao. Tako su na ozaliskom vlastelinstvu prema podacima urbara iz 1642. bila, među ostalima, i ova prezimena: Kranjac, Vlašić, Primorac, Gojmerac, Furjanić, Furlan, Vrbovc, Perušić, Ravanščak, Bosnić, Cerovac, Tuškan, Horvat, Krobat,

82. R. Lopašić, Hrvatski urbari, str. 392, bilj. 3.

83. Hrvatskim jezikom pisani izvori ne poznaju naziv *Hrvatska*, već samo *Hrvati*. Vidi D. Surmin, Hrvatski spomenici I, MHJSM, 1898, str. 132, 146, 155, 165, 193 itd. Hrvatski urbari I, str. 383.

84. N. dj., str. 387.

85. N. dj., str. 391.

86. N. dj., str. 397.

87. N. dj. str. 398.

88. N. dj., str. 401.

89. N. dj., str. 409.

Srblin, Leskovac, Sarbelj, Bišćan, Doljan, Gažanin, Saborski, Sunja, Hraštovčak, Cerovac, Gladušić, Bosiljevac, Skradski, Brložan, Tuković, Hočevar i Bakarić.⁹⁰

Ipak sve te različite »nacionalne« elemente izjednačuje i razdvaja samo jedno: njihov gospodarski odnosno društveni i pravni položaj. »Horvat« će misliti na »Horvata« samo u onom slučaju ako su obojica u istom položaju na vlastelinstvu. Seljačke bune u XVII st. u Hrvatskoj tako jasno svjedoče o tim suprotnostima među podložnicima koje su zasnovane na različitom gospodarskom i društvenom položaju: kaptolski predijal, koji se možda pred kratko vrijeme izdvojio pomoću Kaptola između ostalih kmetova, pomaže u svladavanju pobunjenika-kmeta, jer ne želi izgubiti svoj povlašteni položaj.⁹¹

Ukoliko dakle želimo govoriti o odrazu urote na hrvatskom selu, onda valja imati pred očima gospodarske, a ne nacionalne razlike među podložnicima. Hrvatski seljak — uzmemo li taj termin u najširem smislu — nema razloga da se bori na strani urotnika, jer ga od njih dijeli, zbog različitog gospodarskog položaja, tako dubok jaz da ga nikakva nacionalna svijest ne može premostiti. To je osnovni razlog zašto se seljak u Hrvatskoj nije odazvao niti mogao odazvati pozivu urotnika. Zato i nema vijesti o tome da je Zrinski računao na bilo čije kmetove osim na svoje. A od njegovih su se na »muštru« odazvali samo oni koji su to morali učiniti.⁹² Prema tome, nije više potrebno tražiti uzroke zbog kojih se seljak nije pridružio urotnicima, čak ni u onom slučaju ako mu je bila obećana sloboda. On je lako mogao razabrati da njegova motika neće pomoći vlastelinu, a on će ipak bez potrebe i koristi izložiti svoj život opasnosti.

Međutim, da li je bilo razloga da se staleški drugovi urotnika uključe u zajedničku borbu protiv »stranog porobljivača«? Ne može se naime tvrditi da je »tuđinski apsolutizam« bio uperen samo protiv urotnika! Prema tome, koji su uzroci zbog kojih je, kako misli Lebl, ostalo plemstvo išlo »putem izdaje«?

Među najznatnije velikaške porodice XVII st. valja, osim Zrinskih i Frankopana, ubrojiti Erdödyje i Draškoviće. Erdödy su »bili jedina velikaška porodica koja se po veličini posjeda mogla mjeriti sa Zrinskima. No dok su glavnu snagu Zrinskih i Frankopana predstavljali posjedi južno od Kupe pa do Jadrana, Erdödy su u području između Kupe i Save posjedovali više od trećine svih posjeda (prema popisu iz 1618. imao je čitav kotar 3241 kuću, a sami Erdödy 1117). Moglo se gotovo reći da su, izuzevši posjede crkve ili manjih plemića mogli spojiti svoj posjed od Moslavačke gore do žumberačke Plješivice«. Međutim, kako su Erdödy bili od 1615 vrhovni petrinjski kapetani, smetali su osobito Zrinskima, koji su kao banovi od 1646. zapovijedali Banskom krajinom. Suparništvu je nesumljivo pridonijelo i to što su obje porodice u XVII st. kandidirale za bansku čast, pa su je naizmjenice i vršile.⁹³ Neposredno prije urote nep-

90. N. dj., str. 226, 229, 231, 232, 234, 237, 238, 239, 241, 251, 254, 256, 262, 263, 265, 271, 272, 274, 284, 287, 288, 291 i 296.

91. Vidi o tome N. Klaić, Seljačke bune u XVII stoljeću u Hrvatskoj (I dio), Hist. zbornik XIII, 1960, str. 129.

92. Historija naroda Jugoslavije II, str. 717-8 (lat. izd.).

93. Toma Erdödy (1584-1595. i 1608-1614), Nikola Frankopan (1617-1622), Juraj Zrinski (1622-1626), Sigismund Erdödy (1627-39.), Nikola Zrinski (1647-1664) i Petar (1665-70).

rijateljski su odnosi Zrinski-Erdödy došli jače do izražaja i zbog toga što Emerik Erdödy, na čijem su se posjedu pobunili kmetovi, nije htio dopustiti banu Nikoli da svlada njegove podložnike.⁹⁴ Erdödy su ojačali osobito od 1607, kad je poznati ban Toma Bakač dobio nasljednu čast varaždinskog velikog župana i nasljednu kapetaniju grada Varaždina. Usprkos tim protivnostima Petar je do posljednjeg časa nastojao da pridobije Erdödyje za svoje ideje. On je prema vijestima kranjskih staleža od 29. III 1670. »pisao Erdödyjevoj ženi da ona svoga muža nagovori neka se sdruži s njim da će mu tri puta dobra povećati«. No žena je prema istoj vijesti ne samo odbila da posreduje, već i »sama nagovarala plemiće na vjernost prema caru«.⁹⁵ Petrinjski je kapetan u to vrijeme Nikola, koji će odigrati jednu od najvažnijih uloga u svladavanju urote i ustanka. On je već 25. I pisao »Oberst-Ambtsverwalteru der Windisch und Petrianischen Gränitzen« F. Breineru, dakle svome pretpostavljenoj, da se kapetan Bukovački vjerojatno uputio u Tursku, u Zrin, gdje se kod zapovjednika Zrina, nekog svog prijatelja, zadržao nekoliko dana. To da je potvrdio neki zarobljeni petrinjski vojnik, koji je pobjegao iz Zrina. Bukovački da nije mogao otići s dobrim namjerama.⁹⁶ Breiner je 8. II poslao Erdödyja u Graz, »da po svojem najizvjesnijem znanju prijavi ratnom vijeću ustmeno o kapetanu Bukovačkom otišavšem k Turkom u Zrin«.⁹⁷ Uhode koje je Nikola Erdödy postavio na granici donijele su mu vijest »quod Turcarum imperatori Bukovachki tributum promiserit ex parte nostre patrie«. Budući da naš car, nastavlja Erdödy, preporučavajući u pismu E. Trautmansdorfu dobivene vijesti, također zahtijeva tribut od nas, bolje je da ga plaćamo Turcima. Zatim, da je bosanski paša rekao da će navaliti vojskom do Duhova i da će opljačkati »jadnu našu domovinu«. Završava pismo obećanjem da će odmah javiti čim nešto sazna.⁹⁸ Trautmansdorf je pismo poslao Ratnom vijeću u Graz s preporukom da Erdödyja pozovu k sebi, jer se neko njegovo pismo izgubilo, pa bi se moglo dogoditi da i ovo uhvate.⁹⁹ Na taj je način Erdödy prvi upozorio Graz na početak ustanka, jer poznato Frankopanovo pismo kapetanu Čolniću od 9. III Graz još tada nije ni mogao imati. Ratno je vijeće na to 10. III zapovijedilo generalu Herbersteinu da pripazi na Zrinskog i Frankopana.¹⁰⁰ U smislu Erdödyjeve djelatnosti Ratno vijeće, preuzevši savjete Herbersteina, predlaže 13. III caru »neka se pazi i osigura da grofovi Erdödy, Drašković i manji plemići ne pristanu uz bana. S toga treba i drugog izabrati, a zato da je najbolji Nikola Erdödy«.¹⁰¹ Prema tim prijedlozima dolazi Nikola 19. III u Graz, odaje Ratnom vijeću da se Bukovački vratio 7. III praćen s 200 Turaka, a da mu je dan prije toga pošao ususret neki »banski vojvoda« s oko 800 ljudi. Ratno vijeće je poslalo Erdödyja dalje u Beč kako bi on sam mogao caru usmeno saopćiti te vijesti i ujedno se sastati s zagrebačkim biskupom i po-

94. Vidi o tome N. Klaić, O historijskom značenju, str. 120.

95. Izprave o uroti, str. 125.

96. N. dj., str. 53.

97. N. dj., str. 58.

98. N. dj., str. 67.

99. N. dj., str. 71.

100. N. dj., str. 71.

101. N. dj., str. 73.

razgovoriti se s njim o »dobru domovine«¹⁰² K. Wolfsberg, Erdödyjev kapetan, proširuje vijesti o Bukovačkom, koji se još uvijek nalazi na turskom teritoriju.¹⁰³ Međutim, petrinjski vojnici hvataju T. Pakanovića, haramiju Bukovačkog, koji na ispitivanju odaje mnoge tajne vijesti. No on je naglasio da su banovi saveznici »Rakoczy, Frankopan i svi velikaši Hrvatske, izuzam Nikole Erdödyja, zagrebačkog biskupa i kaptola, koje hoće da ratom podlože«.¹⁰⁴ Erdödy je poslan od štajerskih staleža došao 22. III u Beč.¹⁰⁵ Nosio je preporuku Ratnog vijeća na cara da se njemu povjeri »sakupljanje domaće vojske«.¹⁰⁶ Car je to odobrio.¹⁰⁷ Čini se da je Erdödy hotimično pretjeravao u prikazivanju prilika, jer je Zorzi, koji prepričava njegov izvještaj, dobio dojam da to čini s namjerom kako bi se dočepao unosnih služba koje su držali Zrinski.¹⁰⁸ Kranjski staleži javljaju Ratnom vijeću »da je Zrinski nakanio najprije Nikolu i Emerika Erdödyja i grofa Ivačkovića (?) napasti... njihova imanja razdijeliti, a njih u Tursku poslati«.¹⁰⁹ Tako da vijest vjerojatno nije istinita, nesumnjivo je da braća nisu mogla od bana ništa dobra očekivati. Zato je Nikola trebao s »drugim konfidentima«,¹¹⁰ kojima je on (tj. ban) vjerovao »poslužiti dvoru za svladavanje urote.«¹¹¹ Nagrada nije izostala. »Ducta eximia utriusque (tj. Nikole Erdödyja i biskupa M. Borkovića) fide, devotione, dexteritate atque prudentia saepe numero comprobata«, on je doduše, »pro interim et provisorio modo« bio 29. III imenovan banom »in militariibus et bellicis«.¹¹² Imenovanje je ipak bilo objavljeno tek 3. IV.¹¹³ Ako su se dakle usprkos svemu Erdödy odazvali Zrinskijevu pozivu za sabor i došli 30. III u Čakovec, onda je to bila s njihove strane proračunata igra, odnosno uhođenje. Ipak, prije nego što je počelo vijećanje, oni su se zbog turskih poslanika povukli.¹¹⁴ Nekoliko dana prije nego što je Petar s Frankopanom napustio Čakovac, Erdödy sakupljaju vojsku »a favor dell'imperatore«.¹¹⁵

Promotri li se odličan položaj Erdödyja u tadašnjoj Hrvatskoj, lako se može razabrati da im je upravo on nalagao takav odnos prema urotnicima. Oni ne bi u Petrovoj Hrvatskoj mogli zadržati one časti koje su imali, pa je to bio dovoljan razlog da mu se opru. Vjerojatno nisu računali s tim da će tako pomoći samo »Nijemcima«, koji su zaista kao lješinari razgrabili zrinsko-frankopanska imanja. T. Smičiklas je doduše ustvrdio da »banski namjesnik grof Nikola Erdedi providi odmah sve osnove Nijemaca i napne sve sile da ih suzbije« — pozivajući se pritom na poznatu Nikolinu rečenicu: »Sada ali nigdar treba za patriu stat«¹¹⁶

102. N. dj., str. 80.

103. N. dj., str. 81.

104. N. dj., str. 82.

105. N. dj., str. 98.

106. N. dj., str. 103.

107. N. dj., str. 104.

108. N. dj., str. 124.

109. N. dj., str. 105.

110. Izraz konfident nema ovdje ono značenje koje mu danas dajemo, nego znači osobu povjerenja.

111. N. dj., str. 112.

112. N. dj., str. 116 Rački upozorava da je original te isprave otvoren tek 1857. g. N. dj., str. 118.

113. N. dj., str. 138.

114. N. dj., str. 129.

115. N. dj., str. 168.

116. Poviest Hrvatska II, Zagreb 1879, str. 193.

— ali je svaka mogućnost otpora bila proigrana, stara »gravamina« hrvatskog plemstva postala su ponovo osnovni sadržaj njihovih sabora.

U biti su istu ulogu odigrali Gašpar Drašković i biskup Martin Borković. Draškovići su bili treća velikaška porodica koja se natjecala za bansku čast u Hrvatskoj u XVII st. Suvremenik urotnika Ivan Drašković vršio je bansku čast sve do 1646, kad je postao palatin.¹¹⁷ Osim suparništva zbog banstva došlo je 1651. g. do otvorene borbe i oružanog sukoba između Gašpara i Nikole Zrinskog zbog Trakošćana.¹¹⁸ Ivan Drašković, jedan od palatinovih sinova, zet je ugarskog urotnika i dvorskog suca F. Nadaždija, pa je kao takav stekao i povjerenje Petra. Kako mu je lakovjerni Petar odao neke uvjete koje je poslao Turcima, on je odmah prenio te vijesti I. Wassermannu, a taj dalje u Graz.¹¹⁹ Ne zadovoljivši se time, on je 29. III uputio caru pismo u kojem ga uvjerava o djedovskoj vjernosti njegove porodice upozoravajući ga na veliku opasnost u kojoj se Hrvatska nalazi. Vodi ga, kaže, k njemu ljubav prema domovini. Misli da bi se Zrinski mogao blagim sredstvima dovesti na pokornost. A »nos regnicolae fideles m. v. s.¹²⁰ subditi« — iako ih je malo — mogli bi caru pomoći da se nisu Vlasi i banski vojnici pridružili s Frankopanom banu.¹²¹ Drašković je prema vijestima Grimanija od 10. IV počeo oko Save sakupljati čete za borbu protiv Petra,¹²² ali su njegovi suparnici, osobito Nikola Erdödy, bili brži tako da je njegovo pristajanje uz cara bilo naplaćeno samo time da je smio kupiti konfisciranu Zrinskijevu Božjakovinu.¹²³ I on je dakle, znatno pridonio otkrivanju Petrovih planova. Možda se htio dvoru dodvoriti i zbog toga što se dao... sam uloviti u buntovne spletke svoga tasta Nadažda... »radi čega bijaše za neko vrijeme pao u nemilost kod dvora¹²⁴«. Tako su prvenstveno lični momenti udaljili od Petra još jednog velikaša koji se nije ustručavao do posljednjeg časa igrati dvoličnu ulogu. On je napustio Petra također tek 30. III na saboru u Čakovcu.

Okružen takvim ljudima Petar je morao propasti. Utoliko više što je sličnu ulogu imao u uroti i zagrebački biskup Martin Borković. On je doduše išao na dvor kao Petrov pouzdanik, ali je ondje nastupio tako da je Petra gotovo više optuživao nego ispričavao. On je, naime, otvoreno izjavio da smatra Petra zbog turskog poslanstva »für culpabl«, jer je Bukovački ipak njegov »intimus« i on je morao znati što Bukovački radi u Turskoj.¹²⁵ Već je započeo svoj govor riječima da on kao svećenik ne bi htio da bude tužitelj, ali da je Zrinski ipak skrivio. Sažeo je doduše u 5 tačaka nepravde¹²⁶ koje se nanose Zrinskome i Hrvatima, ali, iako je krivac, Petar se želi pokajati, zato neka mu kralj ili netko od ministara

117. U XVII st. vrše bansku službu iz ove porodice dva Ivana i to Ivan III od 1595. do 1607. (zajedno s Gašparom Stankovačkim) i Ivan IV od 1640. do 1646.

118. I. Kukuljević, Glasoviti Hrvati prošlih vjekova, MH 1886, str. 184-5.

119. Izprave o uroti, str. 74, 78.

120. Majestatis vestrae sacratissimae — vašeg presvetog veličanstva

121. Izprave o uroti, str. 122.

122. N. dj., str. 168.

123. I. Kukuljević, n. dj., str. 188.

124. N. dj., str 187.

125. Izprave o uroti, str. 85.

126. Borković je izjavio da je Zrinski povrijeđen što ga na dvogu ne cijene i ne unapreduju, već mimoilaze; zatim, da se radi mnogo protiv »leges et constitutiones regni«; najzad, general Herberstein počinja »gar zu grosse Exorbitantien vnd Excesa wider seine Vnderthanen«, što je on, kao i ostali velikaši dobro osjetio, ali se nije zbog pokornosti prema caru tužio.

pošalje pismo pa će ga »auf ein bessern Standt zubringen«. ¹²⁷ No, kako je mogao car povjerovati u ozbiljnu težnju Petra da se popravi kad je biskup malo zatim izjavio: ima li car dovoljno snage da se suprostavi Zrinskome, neće se on biskup, tome protiviti; a ako nema, biskup mu savjetuje popuštanje, samo to mora biti brzo. Zato je Šišić s pravom zaključio, da je »tekar svjedočanstvo biskupovo pružilo ministrima odlučan dokaz u čitavoj stvari«. ¹²⁸

Upravo u to vrijeme počinje Petrova dvostruka igra, koja ga je najzad dovela na stratistište. Prije nego što je dočekaog odgovor Borkovića — biskup se vratio u Čakovec 26. III — on je digao ljude na ustanak, a ipak je već 25. III poslao u Beč Forstallu uvjete koji su prenerazili dvor. Kako je pod takvim okolnostima mogao biti dvor uvjeren u njegovu iskrenu želju za izmirenjem! Borković koji javlja caru rezultat ponovnih pregovaranja s banom vidi da ostaje samo jedno sredstvo da se izbjegne veća nesreća, naime da se zadovolji Petrovim zaktjevima. ¹²⁹ I kad je najzad Borković prenio Petru 5. IV poruku Lobkovića — »cur non venit Vinnam; veniat... secure venire potest«! — on ga je savjetovao neka se samo pokori caru i neka napusti ideje koje se njemu protive, jer će se samo tako ispuniti božja volja! ¹³⁰ Ali da je biskup preuzeo poslanstvo u Beč protiv svoje volje pokazuje činjenica »da je otišao mučke po noći iz Čakovca i pisao svojim kanonikom da budu caru vjerni...«. ¹³¹ Kaptol, dakako, nije trebalo mnogo na to nagovarati. Bez obzira na to što je njih Petrov turski plan kao svećenike najviše odbijao, Kaptol se bojao da će izgubiti Sisak, na koji je, prema vijestima T. Kovačevića, bacio oko još ban Nikola Zrinski. ¹³² Kad bi Petar doista postao vladarem u Hrvatskoj. Kaptol bi teško obranio svoj posjed sisačke utvrde. Osim toga, Kaptol je krivnju za dugotrajnu bunu sisačkih kmetova prebacivao također na Nikolu Zrinskoga. ¹³³ Sve je to uvjetovalo povučeni stav kanonika, koji su na poziv Frankopana zatražili rok za razmišljanje. Kanonik Selišćević je gradačkom Ratnom vijeću pričao da su i oni pozvali u pomoć protiv Frankopana generala Herbersteina, koji je zaista i došao. A Frankopan da je od njih tražio ne samo »da mu svoja imanja podlože i svoje ljude« već je zahtijevao »da svojim podložnikom koji pod Varaždinom i Križevcem u granici služe nalože da svoju službu tamo ostave i pređu Zrinskom i Frankopanu na njihovu dispoziciju«. Međutim, Kaptol je na sve zahtjeve odgovorio negativno i »izjavio da hoće caru vjeran da ostane«. Selišćević je ove vijesti prenio Ratnom vijeću »uime kapitula i svih stanovnika Kraljevine Hrvatske«. ¹³⁴ Plan je dakle urotnika išao i za tim da one podložnike Kaptola koji su služili na Krajini povuče u svoje redove. No, nije uspio.

127. Izprave o uroti, str. 85.

128. Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 84.

129. »medium unicum videtur restare, ut videlicet comes banus accomodetur in sua pretentionibus... alias negotio dilato, verendum ne malum ingravescat...« Izprave o uroti, 121.

130. N. dj., str. 146.

131. N. dj., str. 121.

132. T. Kovačević, *Historia Provinciae seu Bonorum Venerabilis Capituli Zagrabien-sis Sisciensium*, (rukopis u Hist. Inst. JAZU, II b. 7.) str. 71. i sl.

133. N. dj., str. 114.

134. Izprave o uroti, str. 134.

Frankopan nije, pozivajući po Hrvatskoj na ustanak, mnogo bolje prošao niti na Gradecu. On je 20. III stigao na Gradec i odsjeo, kako javljaju kranjski staleži, kod udovice Ručić.¹³⁵ Drugi je dan pozvao »k sebi magi-strat i opomenuo ga da bude Zrinskomu vjeran kako će to od njega skoro čuti. Oni su odgovorili da će ono raditi što bude sva zemlja radila; za protimbu da su slabi.«¹³⁶ Šišić je tu vijest nastojao uljepšati tvrdeći da su građani primili Frankopana »vrlo lijepo.«¹³⁷ Međutim, druga vijest o Frankopanovu uspjehu na Gradecu — nažalost također iz druge ruke — svjedoči da je Gradec također odlučio da čeka pomoć. E. Paugger, naime javlja da »je Frankopan držao Zagrebčanom na pijaci govor da pod Tunčina pođu, jer da će biti drukčije zlo po njih«. Dodaje zatim: »Zagrebčani očekuju pomoć.«¹³⁸ Stav je Gradeca također razumljiv: on je kao slobodni kraljevski grad bio neposredno pod tavernikom, a ne pod banom, pa je 20-ih godina XVII st. morao voditi ogorčenu borbu s banom da obrani svoj iznimni položaj,¹³⁹ što očito nije želio sada da ponovi. No kako je bio preslab da se opre, pitijskim je odgovorom izbjegao sukob s Frankopanom, a ipak se nije priključio urotnicima. Svakako ni njega nije mogla oduševiti misao na tursko podložništvo, iako je tu ideju nosio i sam ban.

Još uvijek nema dovoljno pouzdanih vijesti na osnovu kojih bismo mogli utvrditi kako se prema Petrovim idejama odnosilo niže plemstvo, osobito Turopoljci. Sačuvan je samo regist pisma turopoljskog župana i zagrebačkog podžupana S. Svastovića od 28. III u kojem javlja Ratnom vijeću da »su Zrinski i Frankopan 23. t. m. zahtijevali od općine turopoljske 'zum abfale von E. M. vnd vnter türkische Protection' i dali jim osam dana da razmisle, a neće li jih slušati da će sve sažgati i poubijati, pa da jim Herberstein iz Karlovca nije u pomoć došao da bi sigurno bili svoju nakanu izvršili.«¹⁴⁰ Dakle, zbog brze Herbersteinove intervencije Frankopan je bio primoran da napusti najprije Brezovicu, a zatim i Gradec, u koji se sklonio.¹⁴¹ Car je dakle imao dovoljno razloga da se u pismu od 11. IV zahvali Svastoviću zbog »postojane vjernosti prema nama.«¹⁴² Šišić misli da je poziv turopoljskom plemstvu ostao bezuspješan poglavito zato što su imali još od vremena bana Nikole Zrinskoga sigetskoga neke parnice sa Zrinskima, koji bi ih vazda najvolili učiniti kmetovima.«¹⁴³ Takvo mi se opravdanje ne čini uvjerljivim. Vjerojatno je bilo razloga zbog kojih se plemstvo u cijelosti nije htjelo odazvati. Možda se turopoljski župan ustručavao priznati bana zbog toga što bi tada došao i pod njegovu vojničku vlast, dok ga karlovački general, kojega je pozvao u pomoć, nije mogao ugroziti. No, bez obzira na motive koji su vodili Svastovića Turopoljci se u cijelosti nisu odazvali urotnicima.

135. N. dj., str. 120.

136. N. dj., str. 120.

137. Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 89.

138. Izprave o uroti, str. 133.

139. Vidi V. Klaić, Statut grada Zagreba od god. 1609. i reforma njegova god. 1618, Zagreb 1912. i isti, Banovanje Nikole Frankopana, rad 211; N. Klaić, Prilog pitanju klasne borbe u zagrebačkoj općini na početku XVII stoljeća, Hist. zbornik III str. 208.

140. Izprave o uroti, str. 133.

141. Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 91-2.

142. Izprave o uroti, str. 169.

143. N. dj., str. 90.

Kakav je dakle bio uspjeh brezovičkog sabora? Kranjski staleži pišu doduše da je ondje bilo sakupljeno mnogo plemića, i »da su mnogi vjernost obrekli«¹⁴⁴ ali tok vijecanja — kako ga isti izvor prikazuje — nije baš vjerojatan. Staleži, naime, tvrde da je Frankopan sakupljenom plemstvu »pročitao carski patent sa carskim pečatom, gdje se javlja da će od sada Hrvati jednako poreze plaćati kao u Kranjskoj i Štajerskoj... a da će jih on i Zrinski, budu li jim vjerni, brati proti ovom samosilju«.¹⁴⁵ Možda nije ni toliko bitno s kakvim se sredstvima poslužio Frankopan da ljude uvjeri kako je carska vlast gora od turske, koju im on preporuča. Ako se i jest mnogo plemstva odazvalo — što po poznatim podacima nije baš vjerojatno — oduševljenje je trajalo vrlo kratko. Već 25. III (sabor je održan 24. III) Frankopan pokušava zadržati Herbersteina, koji je pošao iz Karlovca još 22. III pomoću pisma, ali kad se general nije dao zaustaviti,¹⁴⁶ Frankopan bježi na Gradec, a da do borbe uopće nije došlo. Štaviše, Frankopan se nije usudio ići niti na Bansku krajinu k Bukovačkome, već je nastavio svoj bijeg u Čakovec, kamo je stigao 1. IV.¹⁴⁷

Jedino područje na kojem se ban zaista mogao nadati uspješnom odazivu bila je njegova Banska krajina. Ondje su bili njegovi kapetani u koje se mogao pouzdati. Kad bismo mogli u potpunosti vjerovati izjavama Petra i Frankopana u istražnom zatvoru, onda bismo ideju turskog podložništva pripisali samo Bukovačkome, dakle jednom od kapetana na Banskoj krajini. Zbog toga je razumljivo oduševljenje Frankopana, koji ono poznato pismo šalje u Sredičko, utvrdu na Banskoj krajini, »plemenitomu i poštovanomu kapetanu Čolniću vu nih milé i viteške rukke«.¹⁴⁸ Još istoga dana, dakle 9. III zapovijeda Nikola Benak »u ime kapetana Crnkocija svim katanam da budu uvijek pripravni na prvi glas kamo god jim se zapovjedne, obskrbljeni dobrimi konji, prahom i olovom«.¹⁴⁹ Iako postoji u Beču original ovog hrvatskog pisma, ipak ne znamo tačno kako je formulirana ta zapovijed. Ali nema nikakve sumnje u to da je poziv upućen konjanicima na Banskoj Krajini, dakle voenicima koji su bili pod banovim zapovjedništvom. Čini se da su svi kapetani pristupili oduševljeno k uroti.¹⁵⁰ Štoviše Zrinskome se priključuje prije 16. III i poručnik tjelesne straže pukovnika Trautmansdorfa Franjo Ivanović. On je »bey den Grafen von Serin dienst angenommen«.¹⁵¹ Zrinski je upotrijebio Ivanovića za pregovore s kaniškim pašom.¹⁵²

Međutim postojala je na dvoru bojazan da se Krajišnici, ili Vlasi u rječniku XVII st., također priključe urotnicima. U tom je pogledu odigrao posebnu ulogu Gavrilo Mijakić, koji »postaje 1663. episkop u Marči kao kandidat krajišnika i pravoslavnih kaluđera ne samo na preporuku varaždinskog generala Leslieja nego i bana Nikole Zrinskoga... Zrinski i Frankopan svakako su i među krajišnicima tražili uporište za predstojeću borbu s Bečom. Ta politika prema krajišnicima imala je svakako realnih izgleda za uspjeh. Razlog tomu bio je između ostalog i sve oštriji anta-

144. N. dj., str. 121.

145. N. mj.

146. F. Šišić, n. dj., str. 91.

147. N. dj., str. 92.

148. Izprave o uroti, str. 69.

149. N. dj., str. 69.

150. F. Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 68-9, 91. i 103.

151. Izprave o uroti, str. 76.

152. F. Šišić, n. dj., str. 92.

gonizam između krajišnika i njihovih njemačkih zapovjednika u Varaždinkom generalatu«. Vlasi ipak nisu prešli na stranu urotnika, ali »je značajno da je episkop Mijakić smijenjen i odveden u zatočenište pod optužbom da je sudjelovao u zavjeri Zrinskog i Frankopana«. ¹⁵³

Frankopana prati prema tome neuspjeh za neuspjehom. Herbersteinova brza akcija natjera i Bukovačkog preko granice u Tursku. Tako je za nekoliko dana nestao trag ustanku. Zato je i biskup mogao javiti caru iz Varaždina 29. III da su samo još neki pristaše »protivne strane« na teritoriju između Kupe i Save, dok »ceteros magnates et nobiles hic inveneram Varasini, qui m. v. s. debita fidelitatis obsequia exhibuerunt omni possibili occasione«. ¹⁵⁴

Zbog svega toga mislim da se ne bi moglo tvrditi kako je urota »naisla na znatan odjek« ¹⁵⁵ u Hrvatskoj. Mnogo se tačnije izrazio o stanju u Hrvatskoj za urote I. Kukuljević još 1869. kad je rekao ovo: »Mi vidismo da uz Petra Zrinskoga u najopasnije doba od njegovih zemljaka nije stajao drugi nego nješto njegovih rođaka, nekoliko njemu potčinjenih kape-tanah, nješto njegovih primorskih podložnikah i nješto srbskih i bosan-skih uskoka i pribjega, zajedno s pravoslavnim vladikom, koji su imali više samostalne odvažnosti, nego ostali prosti puk, i nego pogaženo građanstvo i otuđeno plemstvo«. ¹⁵⁶ Razloge smo takvoj Petrovoj osamljenosti uglavnom mogli protumačiti: ako to nije bila klasna suprotnost, koja je kao zid dijelila seljaka od plemića odnosno velikaša, onda je to bilo međusobno suparništvo velikaša, među kojima je Zrinski bio samo primus inter pares. Taj je antagonizam bio tako jak da je nadvladao sve ostale obzire i natjerao Petrove protivnike u naručaj zajedničkog neprijatelja — »Nijemca«.

Prema tome, nikakav pojam hrvatstva niti hrvatske domovine nije mogao okupiti tadašnje plemstvo. Da li je, uostalom takav pojam *nacionalnosti* u XVII st. postojao? Kad je Kukuljević 1869. povodom svog još i danas vrijednog priloga o književnicima u XVII st. morao utvrđivati neke činjenice, onda se nalazio u vrlo teškom položaju, ali je usprkos tome rekao ono što je smatrao istinitim. »Hrvati u prvoj polovini XVII vijeka s ove strane Velebita mrziše Niemce do zla boga, ali ne s *narodnoga* ponosa, jer jim kvariše čud narodnu, i jer jim nedadoše namredovati u narodnom duhu; niti jedino stoga, jer jim vrijeđahu stara prava, običaje, uredbe itd, nego budimo pravedni, pa recimo istinu, ako ne i laskatelinu; većom stranom radi toga, kao jur gore spomenusmo, jer su vlastelinstvo i narod tjerali na red, i jer su jim otimali po krajini dobra, vlasti i časti, dočim su postojano podupirali bune seljaka proti vlastelom. Naprotiv trpili su ipak mirno Hrvati da im se poetičan i sladak jezik i duh talijanski sve to više širio po jadranskom primorju, a posve neuglađeni u ono doba jezik magjarski, u domaćem plemstvu i svećenstvu... Dapače naši najumniji banovi, kao Ivan Drašković i Nikola Zrinski izdavahu knjige magjarske... Pojam Ugrin i Hrvat bijaše u ono doba istovetan. Država ugarska bijaše uznešena idea *prva*, siromašna kraljevina Hrvatska tekar

153. Historija naroda Jugoslavije II, str. 745 (lat. izd.).

154. Izprave o uroti, str. 121.

155. Hist. zbornik VI, str. 132.

156. Književnici s ove strane Velebita, str. 140.

misao *podčinjena*...¹⁵⁷ Ličnost Nikole Zrinskoga najbolje osvjetljava tu »dvonacionalnost« tadašnjih hrvatskih velikaša. Često se oni autori koji žele pokazati kako se Nikola osjećao Hrvatom pozivaju na njegove riječi iz Pisma Ručiću,¹⁵⁸ a pritom ne upozoravaju i na to, da je on bio generalissimus i totius nationis Hungarice dux!¹⁵⁹ Štaviše, svoja na mađarskom jeziku napisana djela pisao je »znameniti i hrabri taj muž, čistim i žarkim domoljubljem magjarskim nadahnut«.¹⁶⁰ Kukuljević je njegovu raspravu »Hrabri vođa« popratio ovim riječima: »Iz ovoga djela se vidi da ona njeka neobična grozničava patriotska uznešenost u izrazu, onaj neki ekstatični, rekbi desperatni i od samoga čemera pijeneći se chauvinizam koji se susreća u magjarskoj literaturi i u magjarskom parlamentu nije plod jučerašnji, i da su u tom specifično-magjarskom genru, u koliko je nam poznato, prvi meštiri dva rođena Slovinca: u vieku XVII aristokrata Hrvat Nikola grof Zrinski, a u XIX demokrata Slovak Ludovik Košut.¹⁶¹ Uostalom, da je takav »dualizam, ne samo politički nego i duševni, vladao u tadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, među Kupom, Murom i Dravom sve od onoga vremena od kada se kruna hrvatska s ugarskom na jednoj glavi sastade«,¹⁶² pokazuju i drugi primjeri. Govoreći zato o Draškovićima u XVII st. Kukuljević se osobito oborbo na sinove palatina Ivana braću Ivana i Nikolu. Nikola je u nekom epigramu u slavu očevu isticao ljubav prema Ugarskoj, pa je to »dokaz kakova je *nehrvatska* i nerodoljubna čut grijala njeke od naših tadašnjih boljara...«¹⁶³ A Ivan je »držao isti magjarski jezik za onaj organ kojim su se sva velika gospoda u državi ugarskoj imala neizključivo služiti u duševnom obćenju«.¹⁶⁴ On je 1662. napisao komediju »Prava ljubav Konstantina i Viktorije« na mađarskom jeziku.¹⁶⁵

Bez sumnje da bismo mogli navoditi još neke primjere,¹⁶⁶ ali svi bi oni na svoj način ukazivali na to kako je potpuno promašeno tražiti neku nacionalnu svijest u tom smislu kako ju je većina autora u XIX i XX st. tražila. Tako dugo dok je hrvatstvo nosio plemić ili velikaš, ono nije moglo postati ideologija i njegovih kmetova! A kako je hrvatstvo kao plemićka ideologija imalo suviše uske okvire, ono je nužno prešlo granice Hrvatske i stapalo se, dakako ne više pod istim imenom, s plemićkom ideologijom u ostalim zemljama krune Sv. Stjepana. Zato je Nikola Zrinski

157. N. dj., str. 24.

158. »Ego mihi aliter conscius sum, etenim degenerem Croatam et quidem Zrinium esse scio« — Književnici, str. 98; V. Klaić, Crtime iz hrvatske prošlosti, MH 1928, str. 10.

159. Književnici s ove strane Velebita, str. 88, 89.

160. N. dj., str. 102.

161. N. dj., str. 104-5.

162. N. dj., str. 119.

163. N. dj., str. 122 (potertao autor).

164. N. dj., str. 126.

165. N. dj., str. 127.

166. Na takvo shvaćanje »narodnosti« upućuje i bilješka na nekoj glagoljskoj knjizi iz doba urote. »1671. toga leta bihu velike smutne meju gospodu karšćansku, kako Ugri hotihu po starem zakonu postaviti svoga krala ugarskoga i na to bihu si se dovičili da postave Petra Zrinskoga, i na to se zažalihu Nemci i napustihu cesarovu svitlos, da spravi vojsku na Zrinskoga, i na markeza Frankopana i na ostalu gospodu ugarsku, Nadasigi (Nadaždija) i Tantipaha (Tattenbacha) i mnoge ostale Ugre, ki bihu suprot cesaru radi krune ugarske. I tako cesarova vojska podignu se i zauze sve Zrinskoga vladanje i markezovo ali Frankopansko, a nim glavi čini poseći 1671. aprila dan 29.« R. Lopašić, Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana, Starine XXIV, 1891, str. 111.

vođa ugarskog naroda, a Petar želi postati vladar u Hrvatskoj. No, ideologija je u oba slučaja ista! Kukuljević želeći nekako ispričati te naše Hrvate-Mađare XVII stoljeća kaže: »Na utjehu može nam Hrvatima ipak služiti da samostalna svijest i ljubav državno-hrvatskoga prava, u istih onih boljarin. koji se bijahu na polu već u Magjare pretvorili, sasvim utrnula nebijaše, jer su isti oni pravo svoje zemlje vazda muževno branili«. Naime, isti ban Ivan Drašković brani na ugarskom saboru »muževnom postojanošću« posebni hrvatski vjerski zakon, što dokazuje kako »duboko bješe dakle uvriježena državne samostalnosti svijest u tadašnjih Hrvatima«. ¹⁶⁷ Kukuljević je prema tome vrlo oštroumno poistovjetio hrvatsko državno pravo s »privilegia et libertates« hrvatskoga plemstva u XVII stoljeću. Ona su određivala pravac velikaške politike i ona su u krajnjoj liniji vodila do urote. Zato nije vjerojatno da je urota »zasnovana upravo zbog toga, što Habsburgovci tada još nisu ozbiljno pomišljali na odlučnu borbu s Turcima«. ¹⁶⁸ Habsburško oklijevanje i sustezanje od turskog rata bio je samo jedan od uzroka, i to ne najjači. Petra je, kako smo pokazali mnogo više boljelo to što je Herberstein postao karlovačkim generalom. Ali bi očito i svoje nezadovoljstvo mogao zatomiti da nije bio svjestan kako je materijalna podloga kojom raspolaže dovoljna da se na takav korak i odluči. I to je bila jedna od njegovih zabluda. Čak i u onom slučaju da mu je uspjelo istjerati »Nijemce« iz Krajine ne bi imao novaca da sam plaća vojsku.

I najzad, uvezi s prikazima urote u našoj historiografiji postavlja se pitanje u čemu se sastojao taj apsolutizam Leopoldov? Šišić je sam isticao da su za Ferdinanda III »još jedino Ugarska i Hrvatska, u kojima nije neograničeno vladao. I tako je došlo — nastavlja — do zdvojne borbe sa ciljem da se Ugarska i Hrvatska pretvore u nasljedne pokrajine, koja je kulminovala za Ferdinandova sina i nasljednika Leopolda I. za čijega se vladanja i odigrala Zrinsko-Frankopanska katastrofa«. ¹⁶⁹ Međutim, što ostaje »apsolutističko porobljavanje« ¹⁷⁰ ili »apsolutistički pokušaj Leopolda« ¹⁷¹ ako se izdvoji iz političke problematike XVII stoljeća Vojna Krajina, Zar nije Leopold imenovao banom najprije Nikolu, a zatim Petra? Tim očito nije pokazao da hrvatske zemlje želi pretvoriti u nasljedne pokrajine. Zar nije Zrinskim dopustio neposredno prije urote otvaranje trgovine prekomorskom robom? ¹⁷² On je nesumnjivo braću Zrinski trebao i zbog toga je s njima postupao onako kako su mu to dopuštali politički izbori i interesi. Prema tome, valjalo bi jednom priznati da je Leopoldov apsolutizam u hrvatskim zemljama posljedica, a ne uzrok urote zrinsko-frankopanske!

Zato ostajem kod ocjene urote koju sam dala 1958. godine.

167. Književnici s ove strane Velebita, str. 123.

168. Hist. zbornik VI, str. 132.

169. Posljednji Zrinski i Frankopani, str. 9.

170. V. Bogdanov, n. dj., str. 12 i sl.

171. I. Škavić, Fragment iz kulturne povijesti XVII stoljeća, Hrv. kolo III, 1950, str. 623.

172. Historija naroda Jugoslavije II, str. 714 (lat. izd.).

RESUME

De nouveau sur l'importance historique de la conjuration de Zrinski et
Frankopan.

En abordant de nouveau le problème de la conjuration l'auteur cherche à expliquer le dernier problème qui était resté ouvert: la lettre du châtelain d'Ozalj Zmajlović. Elle posait la question sur le rapport de Petar Zrinski envers ses serfs. La structure de fief d'Ozalj a amené l'auteur qui ni cette source non plus n'a pu avoir du retentissement véritable parmi les sujets de Petar.

Mais, comme dans l'historiographie on avait soutenu que les conjuré avaient de confiance dans leurs paysans croates à cause de leur lutte commune avec les Allemands, l'auteur essaie d'expliquer la véritable signification que les mots »Allemands, et »Croate« avaient au XVIIe siècle. Il en vient à la conclusion qu'on entendait par Allemand le plus souvent les commandants de la Vojna Krajina et que cette dénomination était devenue synonyme d'ennemi. Au contraire, dans le mosaïque multicolore de la couche des sujets qui avait été mêlée par les migrations, en Croatie il n'existait et ne pouvait pas exister une conscience de l'appartenance à la nation croate. Le paysan ne pouvait soutenir une lutte commune qu'avec ceux qui se trouvait lui être égaux sur le plan économique et social. Bien entendu, cela ne pouvait être son suzerain. Pour ces raisons Petar Zrinski n'a même pas essayé de s'appuyer sur les paysans mais il avait recours à certains de ses sujets.

Malheureusement les rivalités entre les principales familles nobles en Croatie a rendu impossible l'assemblé des membres d'une même classe dans le combat commun. Ce combat pour la sauvegarde des droits féodaux et des privilèges a nécessairement brisé les limites nationales et franchi les frontières de la Croatie de ce temps-là. C'est pour cette raison que la double appartenance nationale avait pour les nobles de la Croatie au XVIe siècle une si grande importance.

Si le problème est posé de la sorte, on y trouve en même temps la réponse à la question pourquoi Petar Zrinski pour son plan de la Croatie de Zrinski n'a pas pu avoir à ses côtés non seulement ses égaux féodaux mais encore moins les serfs de la Croatie.